

EKOLOGIK XAVFSIZLIKNI TA'MINLASH VA O'ZBEKISTONDA ATROF-MUHITNI MUHOFAZA QILISHNING HUQUQIY ASOSLARI

Rakhmatullayeva Sug'diyona Farxod qizi

Jizzax Sambhram Universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy davrda global miqyosda yuz berayotgan ekologik muammolar, tabiat hamda biohilma-xillikka yetkazilayotgan zarar, suv resurslarining kamayishi, iqlim o'zgarishi va ularning insoniyat hayotiga ta'siri atroflicha yoritiladi. Shuningdek, BMTning 2023 yilgi hisobotiga asoslanib ekologik xatarlarning o'zaro bog'liqligi tahlil qilinadi. O'zbekistonda ekologik siyosat, yangi tashkiliy o'zgarishlar, Prezident farmonlari, Ekologiya va iqlim o'zgarishi milliy qo'mitasining tashkil etilishi, ekologik huquq va normativ-huquqiy bazaning takomillashuvi ilmiy nuqtai nazardan ko'rib chiqiladi. Maqola ekologik xavfsizlikni ta'minlashda davlat, jamoatchilik va fuqarolarning o'rnini ham qamrab oladi.

Kalit so'zlar: *ekologiya, ekologik xavfsizlik, biohilma-xillik, iqlim o'zgarishi, ekologik siyosat, tabiiy resurslar, atrof-muhit, O'zbekiston qonunchiligi, ekologiya qo'mitasi.*

Annotation: This article provides an in-depth analysis of contemporary global environmental issues, including damage to nature and biodiversity, depletion of water resources, climate change, and their impact on human life. It also examines the interconnection of ecological risks based on the UN's 2023 report. The paper discusses Uzbekistan's environmental policy, recent institutional reforms, presidential decrees, the establishment of the National Committee for Ecology and Climate Change, as well as the improvement of environmental law and regulatory frameworks from a scientific perspective. Additionally, the article highlights the roles of the government, civil society, and citizens in ensuring environmental security.

Keywords: *ecology, environmental security, biodiversity, climate change, environmental policy, natural resources, environment, legislation of Uzbekistan, ecology committee.*

Kirish

XXI asr insoniyati duch kelayotgan eng dolzarb muammolardan biri — bu global ekologik inqirozdir. Suv resurslarining kamayishi, iqlim o'zgarishi, havo ifloslanishi,

tuproq unumdorligining pasayishi, biohilma-xillikning qisqarishi va chiqindilarning ortib borishi kabi jarayonlar butun dunyoda ekologik xavfsizlikni jiddiy tahdid ostiga qo‘ymoqda. BMT hisobotlariga ko‘ra, bu muammolar nafaqat tabiatga, balki to‘g‘ridan-to‘g‘ri odamlar salomatligiga, iqtisodiyotga, oziq-ovqat xavfsizligiga va geosiyosiy barqarorlikka ham ta‘sir ko‘rsatmoqda.

Global miqyosdagi bu o‘zgarishlardan O‘zbekiston ham mustasno emas. Mamlakatda suv tanqisligi, cho‘llanish, Aral dengizi fojiasi, havo ifloslanishi, chiqindilar boshqaruvi kabi muammolar milliy xavfsizlik darajasidagi vazifalarga aylangan. Shu bois ekologik siyosatni takomillashtirish, huquqiy asoslarni mustahkamlash va aholining ekologik madaniyatini oshirish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Suv resurslarining kamayishi va xavflar

Suv — hayot manbai. Ammo aholi sonining ortishi, sanoat rivoji va isrofgarchilik tufayli suv tanqisligi butun dunyoda kuchayib bormoqda. Mutaxassislar fikricha, 2050 yilga borib dunyo aholisi yarmining suv tanqisligi mavjud hududlarda yashashi mumkin.

Suvning kamayishi quyidagi xavflarni tug‘diradi:

- qishloq xo‘jaligi samaradorligining pasayishi;
- sanoat ishlab chiqarishining cheklanishi;
- aholining sog‘lig‘iga tahdidlar;
- iqtisodiy va ijtimoiy nizolar yuzaga kelishi.

O‘zbekistonda suv resurslaridan tejamkor foydalanilmasligi muammoni yanada kuchaytiradi. Shu sababli suvni qayta ishlash, tomchilatib sug‘orish kabi texnologiyalarni joriy qilish muhim vazifalardan biridir.

Biohilma-xillikning qisqarishi

Tabiatdagi har bir tirik mavjudot ekologik zanjirda muhim o‘rin tutadi. Bir turning yo‘qolishi butun biosistema muvozanatining buzilishiga olib keladi. Biohilma-xillikning qisqarishi insoniyatning kelajakdagi oziq-ovqat xavfsizligi, iqlim barqarorligi va ekologik muvozanatiga jiddiy ta‘sir ko‘rsatadi.

BMT hisobotlari va global xatarlar

BMTning 2023 yilgi hisobotiga ko‘ra, tabiiy ofatlar o‘zaro bog‘liq holda kuchayib bormoqda. Ofatlar sonining ortishi nafaqat ekvator yoki subtropik hududlarda, balki Markaziy Osiyoda ham sezilmoqda.

O‘zbekistonda ekologik siyosatdagi islohotlar

1. 2023 yil 31 maydagi PF–81-son farmon

Mazkur farmon orqali:

- ekologiya sohasida davlat boshqaruvi isloh qilindi;
- resurslarni tejash va atrof-muhitni muhofaza qilish bo‘yicha yangi mexanizmlar joriy etildi;
- ifloslanishni monitoring qilish uchun raqamlashtirilgan tizimlar yaratildi.

Bu islohotlar ekologik boshqaruvda yangi bosqichni boshlab berdi.

2. 2025 yil 18 noyabrdagi PF–217-son farmon

Mazkur farmon bilan ekologik siyosatni tezkor boshqarishga qodir bo‘lgan yangi tizim — **Ekologiya va iqlim o‘zgarishi milliy qo‘mitasi** tashkil etildi.

Qo‘mitaning asosiy vazifalari:

- iqlim o‘zgarishi siyosatini muvofiqlashtirish;
- ekologik xatarlarni monitoring qilish;
- biohilma-xillikni muhofaza qilish;
- atrof-muhitni muhofaza qilish bo‘yicha tezkor qarorlar qabul qilish;
- aholiga ekologik axborotlarni ochiq taqdim etish.

O‘zbekistonda ekologik huquqlarning kafolatlanishi

Konstitutsiyaning 49-moddasida: **“Har kim qulay atrof-muhitga, uning holati to‘g‘risidagi ishonchli axborotga ega bo‘lish huquqiga ega”** deb belgilangan.

Bu quyidagi kafolatlarni beradi:

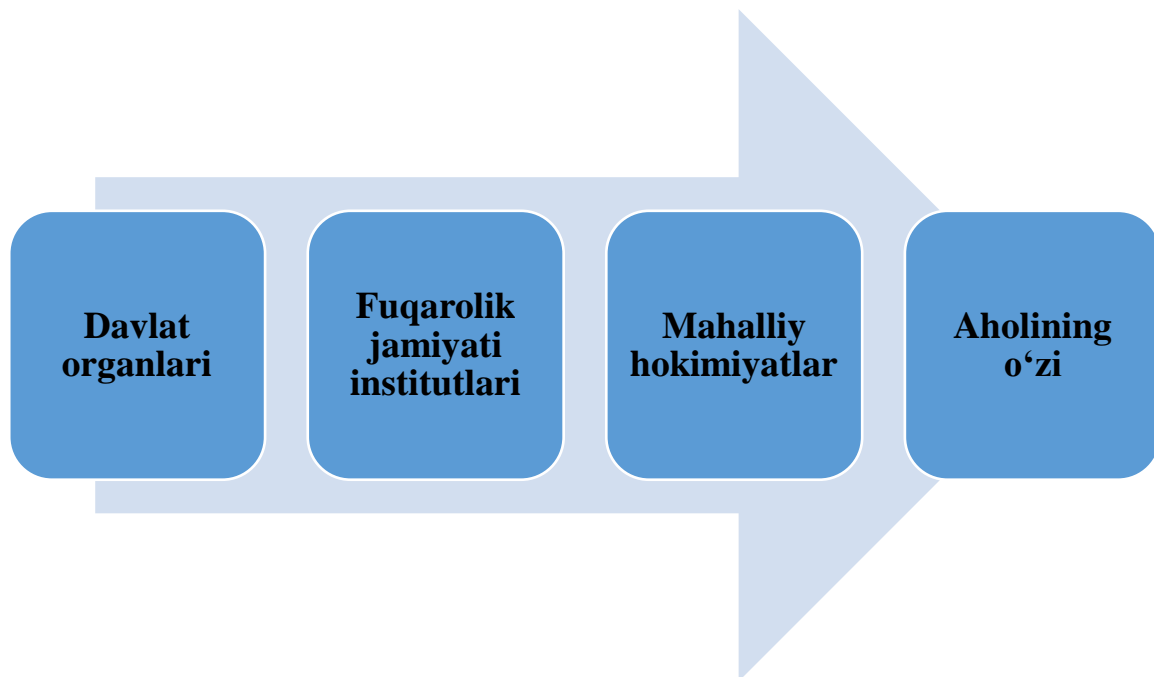
- ekologik axborotning ochiqligi;
- davlatning atrof-muhitni muhofaza qilish majburiyati;
- ekologik huquqlar buzilganda sudga murojaat qilish imkoniyati.

Ekologik xavfsizlikni ta'minlashda davlat va jamiyatning o'rni

Ekologik xavfsizlik mamlakatning barqaror rivojlanishining eng muhim shartlaridan biridir. Atrof-muhitning ifloslanishi aholining sog'lig'i, iqtisodiy barqarorlik va demografik holatga salbiy ta'sir qiladi.

Ekologik xavfsizlikni ta'minlashda quyidagi tashkilotlar hamkorlikda faoliyat yuritishi zarur.

1-rasm

Ekologik madaniyatni oshirish zarurati

O'zbekistonda ekologik madaniyatni rivojlantirish dolzarb masalalardan biridir. Chunki jamoatchilik ishtirokisiz ekologik islohotlar to'liq samara bermaydi.

Ekologik madaniyat quyidagilarni o'z ichiga oladi:

2-rasm

Tabiatga ehtiyotkor munosabat

Chiqindilarni saralash

Suv va energiyani tejash

Yashil turmush tarzini qo'llab-quvvatlash

Ta'lim muassasalarida ekologik ta'limni kuchaytirish ham muhim omildir. Ekologik muammolar kuchayib borayotgan bir davrda ta'lim muassasalarida ekologik ta'limni rivojlantirish nafaqat dolzarb, balki milliy xavfsizlik darajasidagi vazifaga aylanmoqda. Aholining ekologik savodxonligi, ongli munosabati va mas'uliyatini shakllantirish bevosita ta'lim tizimidan boshlanadi. Shu bois maktabgacha ta'limdan tortib oliy ta'limgacha bo'lgan barcha bosqichlarda ekologik ta'limning mazmuni, shakl va metodlarini takomillashtirish zarur.

O'quv dasturlari global ekologik muammolar – iqlim o'zgarishi, suv resurslarining kamayishi, chiqindilar boshqaruvi, biohilma-xillikni yo'qolishi kabi mavzular bilan boyitilishi zarur.

Nazariy bilim amaliyot bilan mustahkamlangandagina samarali bo'ladi. Shu sababli:

- ekologik laboratoriya ishlar,
- tabiat qo'ynida kuzatuvlar,
- ekologik aksiyalar ("Yashil makon", "Bir kun tabiat uchun", boshqalar),
- maktab, kollej, OTMlarda yashil hududlar yaratish

keng qo'llanishi kerak.

Ekologiya fani matematika, texnologiya, muhandislik, sun'iy intellekt bilan integratsiya qilinishi lozim. Bu:

- suvni tejash texnologiyalari,
- qayta tiklanuvchi energiya manbalari,

• chiqindilarni qayta ishlash loyihalari kabi amaliy innovatsion ishlarga yo‘l ochadi.

Xulosa

Yuqoridagi tahlillardan ko‘rinadiki, ekologik xavfsizlikni ta‘minlash jahon miqyosida ham, O‘zbekistonda ham dolzarb masala bo‘lib qolmoqda. Global ekologik muammolarning kuchayishi, tabiiy resurslarning kamayishi va iqlim o‘zgarishi davlat siyosatini qayta ko‘rib chiqishni talab qilmoqda.

O‘zbekistonda qabul qilinayotgan PF–81 va PF–217-son farmonlar ekologik boshqaruvni yangi bosqichga olib chiqmoqda. Konstitutsiyada ekologik huquqlarning mustahkamlanishi esa fuqarolar uchun muhim kafolatlar yaratadi.

Ekologik barqarorlikka erishish uchun davlat va jamoatchilikning birgalikdagi harakati muhim. Tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, biohilma-xillikni asrash va ekologik madaniyatni oshirish — kelajak avlod uchun sog‘lom va toza muhit yaratishning asosiy omillaridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
2. PF–81-son farmon. “Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasini transformatsiya qilish...”, 31.05.2023.
3. PF–217-son farmon. “Ekologiya va turizm sohalarida aholining talablariga tezkor javob bera oladigan boshqaruv tizimini yaratish chora-tadbirlari...”, 18.11.2025.
4. R. Xodjaev, A. Nabiev. *Ekologiya asoslari*. – Toshkent: Fan, 2020.
5. K. Rahimov. *Iqlim o‘zgarishi va ekologik xavfsizlik*. – Samarqand, 2021.